

Marta Olkowicz

ASPEKTY EKUMENICZNE
W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

WSTĘP

Rewizja Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.¹, w świetle zbliżającego się ekumenicznego Soboru Watykańskiego II, została zapowiedziana już w 1959 r. przez papieża Jana XXIII. W związku z tym, 28 marca 1963 r., ustanowił on Papieską Komisję do Rewizji Prawa Kanonicznego, która prace formalne rozpoczęła po zakończonym Soborze, którego to wskazania miała się kierować. Jednym z jego zaleceń było kierowanie się założeniami ekumenizmu [Laboa 2014, 584].

W końcu, po licznych naradach z biskupami i konferencjami biskupów, Kodeks został poddany rewizji. Jan Paweł II, promulgując Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.² wyraził życzenie, aby uwzględnić w nim te elementy, które wyrażają prawdziwą i własną naturę Kościoła, zwłaszcza troskę o ekumenizm³.

MGR LIC. MARTA OLKOWICZ – doktorant, Katedra Prawa Katolickich Kościołów Wschodnich oraz innych Kościołów i Wspólnot Kościelnych, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Blacharska 1/94, 02-660 Warszawa; e-mail: marta_olkowicz@onet.eu

¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej cyt.: KPK/17].

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

³ *Ioannes Paulus PP. II, Constitutio Apostolica Sacrae disciplinae leges* (25.01.1983), AAS 82 (1990), s. 12; tekst polski w: KPK/83, s. 13-15.

Zgodnie z Dekretem *Unitatis redintegratio*⁴, poprzez ruch ekumeniczny „rozumie się działalność oraz przedsięwzięcia zmierzające do jedności chrześcijan, zależnie od różnych potrzeb Kościoła i warunków chwili” (nr 4). Do tych zaliczyć należy wszelkie wysiłki zmierzające do ukazania prawdy o stanie braci rozłączonych oraz dialog z przedstawicielami różnych Kościołów i Wspólnot, w czasie którego to dialogu każdy wyjaśnia głębiej naukę swej Wspólnoty. „Przez taki bowiem dialog uzyskują wszyscy bliższe prawdy poznanie doktryny oraz życia jednej i drugiej Wspólnoty i bardziej bezstronną ocenę, wtedy też te Wspólnoty osiągają pełniejszą współpracę we wszystkich zadaniach, które dla wspólnego dobra stawia przed nimi sumienie chrześcijańskie, i gromadzą się, gdzie tylko się godzi, na jednomyślną modlitwę. Wszyscy wreszcie obliczają się ze swej wierności wobec woli Chrystusa co do Kościoła i jak należy biorą się rzetelnie do dzieła odnowy i reformy” (UR 4).

To właśnie podczas Soboru Watykańskiego II pojawił się postulat wzmożenia wysiłków do przywrócenia jedności wśród wszystkich chrześcijan (UR 1). Tych, którzy wierzą w Chrystusa, a żyją w tradycjach i wierzeniach, w których się urodzili, nie należy oskarżać ani potępiać o zaistniałe podziały. Zgodnie z dekretem, a także innymi dokumentami soborowymi, należy dążyć do spotkania i dialogu poprzez zjednoczenie w modlitwie, *communicatio in sacris* czy wspólnotę życia w małżeństwach mieszanych [Braun 1968, 24].

Innymi dokumentami zalecającymi ekumenizm są: konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*⁵ oraz encyklika *Ut unum sint*⁶. Późniejszy, równie ważny dokument stanowi *Dyrektorium ekumeniczne* Papieskiej Rady ds. Jedności Chrześcijan z 25 marca 1993 r.⁷ W konstytucji do-

⁴ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Decretum de Oecumenismo *Unitatis redintegratio* (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 90-122; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 193-208 [dalej cyt.: UR].

⁵ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio dogmatica de Ecclesia *Lumen gentium* (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-71; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, s. 104-166 [dalej cyt.: LG].

⁶ Ioannes Paulus PP. II, Litterae Encyclicae *Ut unum sint* de Oecumenico Officio (25.05.1995), AAS 87 (1995), s. 921-982; tekst polski w: *Encyklika Ojca Świętego Jana Pawła II Ut unum sint*, Pallottinum, Poznań 1995.

⁷ Pontificium Consilium ad Unitatem Christianorum Fovendam, *Directorium oecumenicum noviter compositum* (25.03.1993), AAS 85 (1993), s. 1039-1119, tekst polski w: http://analizy.biz/apologetyka/index.php-option=com_content&task=view&id=482&Itemid=96.htm [dostęp: 15.03.2016].

gmacyjnej o Kościele Sobór przypomina, iż „to jest ten jedyny Kościół Chrystusowy, który wyznajemy w Symbolu wiary jako jeden, święty, katolicki i apostołski, który Zbawiciel nasz po zmartwychwstaniu swoim powierzył do pasienia Piotrowi, zlecając jemu i pozostałym Apostołom, aby go krzewili i nim kierowali, i który założył na wieki jako filar i podwalinę prawdy” (LG 8) [Laboa 2014, 586]. Natomiast w *Ut unum sint* prawodawca podkreśla, iż „Kościół katolicki opiera na zamysle Bożym swoje ekumeniczne zaangażowanie zmierzające do zgromadzenia wszystkich w jedności. Kościół nie jest rzeczywistością zamkniętą w sobie, ale ciągle otwartą na rozwój misyjny i ekumeniczny, ponieważ jest posłany do świata, aby głosić misterium komunii, które go konstytuuje, świadczyć o nim, aktualizować je i szerzyć: by gromadzić wszystkich i wszystko w Chrystusie; by być dla wszystkich nierozłącznym sakramentem jedności” (nr 5).

Redagując Kodeks Prawa Kanonicznego, jako pierwszy posoborowy zbiór praw, prawodawca tym bardziej powinien zadbać o jego ekumeniczny charakter. Analiza zawartych w nim poszczególnych norm wykaże, w jakim stopniu jest on obecny i jakich kwestii dotyczy.

1. WSPIERANIE JEDNOŚCI WSZYSTKICH CHRZEŚCIJAN

Wspieranie jedności wszystkich chrześcijan należy do jednej z fundamentalnych norm w kontekście całego ruchu ekumenicznego. Jak zauważa U. Nowicka, „troska i zadanie przywrócenia pełnej jedności w całym chrześcijaństwie należy do całego Kościoła [Nowicka 2010a, 370]. Stąd też już na Soborze Watykańskim II polecono ruch ekumeniczny w szczególności „biskupom na całym świecie, by go odpowiednio popierali i roztropnie nim kierowali” [UR 4]. Realizacja soborowego zalecenia znalazła się w kan. 383 KPK/83, w którym zawarto obowiązki biskupów diecezjalnych dotyczące troski o wszystkich wiernych, zaradzania potrzebom wiernych innego obrządku, odnoszenia się z życzliwością i miłością do braci nie będących w pełnej wspólności z Kościołem katolickim, opieki nad nieochrzczonymi. Jest to wyraz szczególnej troski, która jest jednym z elementów opieki duszpasterskiej [Krukowski 2011, 244]. Natomiast w § 3 cytowanego kanonu zawarto wprost nakaz popierania ekumenizmu. Zgodnie z nim biskup diecezjalny „do braci nie będących w pełnej wspólności z Kościołem katolickim niech się odnosi życzliwie i z miłością, popierając także ekumenizm, zgodny z myślą Kościoła”. Co istotne, prawodawca ma na myśli ruch

ekumeniczny zgodny z rozumieniem przyjętym w Kościele [Krukowski 2011, 245].

Wśród norm dotyczących dzieł ekumenizmu znajdują się zalecenia popierania różnych form apostołstwa, czego wyraz dał prawodawca w normie kan. 225 § 1 stwierdzając: „świeccy, którzy na równi ze wszystkimi wiernymi przez chrzest i bierzmowanie są przeznaczeni przez Boga do apostołstwa, mają ogólny obowiązek i zarazem prawo współpracować – czy to indywidualnie, czy też zrzeszeni w stowarzyszeniach – ażeby Boże przepowiadanie zbawienia było poznane przez wszystkich ludzi na całym świecie i przez nich przyjęte. Ten obowiązek spoczywa na nich w sposób szczególny w tych okolicznościach, w których tylko przez nich ludzie mogą usłyszeć Ewangelię i poznać Chrystusa”. Apostołstwo, które należy rozumieć również jako posłannictwo, ma polegać na szerzeniu Królestwa Bożego po całym świecie. Ma być świadectwem życia płynącego z wiary, nadziei, miłości, połączonym ze świadectwem słowa [Dyduch 2005, 44].

Należy zauważyć, iż w kan. 211 znajduje się prawo i obowiązek wszystkich wiernych do współpracy w tym, aby Boże przepowiadanie rozszerzało się coraz bardziej na wszystkich ludzi każdego czasu i miejsca. Jest to prawo i obowiązek mające charakter personalny, przysługujące każdemu ochrzczoneму na zasadzie równości. Może być realizowane zarówno indywidualnie, jak i we wspólnocie, jednak ponieważ jest to prawo kościelne, powinno być realizowane we wspólnocie z biskupami [Krukowski 2005, 27].

W Księdze III KPK/83 – *Nauczycielskie zadanie Kościoła*, obowiązek popierania jedności wszystkich chrześcijan i kierowania nim powierzony został Kolegium Biskupów i Stolicy Apostolskiej, a także konferencjom biskupów. Obowiązek ten wyraża się w konieczności wydawania w tej materii norm, przy uwzględnieniu przepisów wydanych w tej kwestii przez najwyższą władzę kościelną. Jednocześnie, oprócz popierania jedności chrześcijan, należy nim odpowiednio kierować, gdyż do przywrócenia jedności zobowiązany jest Kościół z woli Chrystusa (kan. 755).

2. ASPEKTY EKUMENICZNE W KODEKSOWYM PRAWIE O SAKRAMENTACH ŚWIĘTYCH

2.1. Sakrament chrztu świętego

Chrzest, jako brama sakramentów, uwalnia ludzi od grzechów, odradza ich jako dzieci Boże i włącza do Kościoła przez upodobnienie do Chrystusa (kan. 849) [Hanc 2003, 536]. Wśród warunków koniecznych do godziwości udzielenia sakramentu jest uzasadniona nadzieja, że dziecko będzie wychowane po katolicku; gdy nie ma jej zupełnie, należy odłożyć chrzest (kan. 868 § 1) [Krajczyński 2002, 41; Hanc 2003, 519]. Zdarzają się jednak sytuacje, kiedy rodzice, mimo okazywanej troski o chrzest dziecka, nie spełniają powyższego warunku, gdyż nie należą do Kościoła katolickiego, nie mogą jednocześnie prosić o chrzest szafarza własnego Kościoła. Jak zauważa U. Nowicka, byłoby działaniem niesłusznym i nieekumenicznym odrzucenie wówczas prośby o chrzest [Nowicka 2010a, 381]. Niestety, KPK/83 nie zawiera w tej materii żadnego wskazania. Przewiduje je natomiast w innej sytuacji, kiedy mianowicie dziecko znajduje się w realnym niebezpieczeństwie śmierci. Wówczas prawodawca, mając na uwadze jego dobro duchowe, które ma pierwszeństwo przed wszystkimi innymi okolicznościami, nakazuje bezzwłoczne ochrzczenie dziecka, nawet wbrew woli rodziców (kan. 868 § 2) [Krzywda 2011, 56]. Wówczas jednak, właśnie ze względów ekumenicznych, dziecko zostanie włączone nie do Kościoła katolickiego, w którego rycie liturgicznym otrzymało chrzest, ale do Kościoła lub Wspólnoty kościelnej rodziców niekatolickich [Nowicka 2010b, 284-285].

W kontekście aspektu ekumenicznego sakramentu chrztu przybliżyć należy kwestię jego szafarza. W § 1 kan. 861 prawodawca podaje, iż są nimi biskupi, prezbiterzy i diakoni⁸. Norma wyrażona w § 2 zawiera katalog osób, które mogą i powinny udzielić chrztu w razie nieobecności czy niemożności udzielenia go przez szafarzy zwyczajnych, a także określa kryteria do jego godziwego udzielania. Do nich zalicza się osobę katechisty lub inne osoby. Charakter ekumeniczny jest szczególnie obecny w przepisie dotyczącym wypadku konieczności, kiedy to chrztu może udzielić każdy

⁸ Zgodnie z praktyką i tradycją popierającymi uzasadnienie teologiczne, polecenie udzielania chrztu po Apostołach przejęli biskupi, jako główni szafarze, a na przełomie IV i V w. również prezbiterzy i diakoni, jako szafarze drugorzędni [Pastuszko 1983, 92-93].

człowiek, również nieochrzczony. W przypadku chrztu dzieci, wypadek konieczności stanowi niebezpieczeństwo zagrażające życiu. Jeśli nie jest ono bezpośrednie, zaleca się by chrztu udzielił katolik świecki⁹.

O ile w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich¹⁰ odnaleźć można szczególny przejaw ekumenizmu w kwestii rodziców chrzestnych, w którym prawodawca zezwala chrześcijaninowi jakiegokolwiek Kościoła wschodniego akatolickiego na pełnienie funkcji chrzestnego razem z chrzestnym katolickim (kan. 867 § 3), o tyle analogiczny przepis w kodyfikacji łacińskiej zasadniczo się różni. Z kan. 872 KPK/83 wynika, iż osoba przyjmująca chrzest powinna mieć przynajmniej jednego chrzestnego. Nie jest to jednak wymóg bezwzględnie obowiązujący. Z tego też względu, jeśli nie ma chrzestnego, osoba udzielająca sakramentu powinna zatroszczyć się o przynajmniej jednego świadka (OChD 8 i 9) [Krzywda 2011, 59]. Prawodawca w kan. 873 daje również osobom zainteresowanym większą swobodę w podjęciu decyzji o liczbie chrzestnych.

Rola chrzestnego, jak zauważa J. Krzywda, nie ogranicza się tylko do funkcji świadka udzielania chrztu. Występuje on, wraz z rodzicami dziecka, jako przedstawiciel rodziny i Kościoła, podejmując zobowiązanie niesienia pomocy dziecku w poznawaniu i wyznawaniu wiary w jego życiu (OChD 8 i 9) [Krzywda 2011, 59; Krajczyński 2002, 43].

Prawodawca w kan. 874 wskazał katalog osób, które mogą zostać dopuszczone do przyjęcia zadania chrzestnego. Wśród nich znajdują się osoby wyznaczone przez przyjmującego chrzest, jego rodziców lub tych, którzy ich zastępują, a gdy nie ma i tych, przez proboszcza lub szafarza chrztu, z zastrzeżeniem posiadanych kwalifikacji i intencji pełnienia zadania. Prawodawca stawia też wymóg osiągnięcia odpowiedniego wieku, przyjęcia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, prowadzenia życia zgodnego z wiarą oraz wolność od jakiejkolwiek kary kanonicznej. Nie mogą to być także rodzice przyjmującego chrzest. W § 2 analizowanego kanonu

⁹ *Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ordo baptismi parvulorum*, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1969; tekst polski w: *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1995, nr 16 i 21 [dalej cyt.: OChD]; Krzywda 2011, 49.

¹⁰ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski w: *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tł. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2002 [dalej cyt.: KKKW].

zawarte zostało zastrzeżenie dotyczące osoby ochrzczonej, należącej do niekatolickiej wspólnoty kościelnej, która może zostać dopuszczona tylko razem z chrzestnym katolikiem i jedynie jako świadek chrztu. W duchu ekumenicznym prawodawca zawarł w dyrektorium ekumenicznym możliwość dopuszczenia jako chrzestnego lub świadka chrztu osobę należącą do prawosławnego Kościoła wschodniego. Postanowienie to znajduje swoje uzasadnienie w tym, iż „ze względu na ścisłą komunie istniejącą między Kościołem katolickim i wschodnimi Kościołami prawosławnymi, wolno dla słusznych powodów dopuścić wiernego wschodniego do pełnienia roli chrzestnego obok chrzestnego katolickiego (lub matki chrzestnej katolickiej) w chrzcie dziecka lub dorosłego katolika pod warunkiem jednak wystarczającego zabezpieczenia edukacji ochrzczonego oraz wiedzy o tym, że dany chrzestny nadaje się do tej roli” (nr 98b). Jednak w tym przypadku obowiązek czuwania nad wychowaniem chrześcijańskim spoczywa przede wszystkim na chrzestnym, będącym członkiem Kościoła, w którym dziecko zostało ochrzczone¹¹.

2.2. Sakramenty Eucharystii, pokuty oraz namaszczenia chorych

Sprawowanie sakramentów – wedle wyrażenia zawartego w dyrektorium ekumenicznym – jest znakiem rzeczywistej jedności w wierze, w kulcie i w życiu wspólnotowym (nr 129). Z tego względu wydaje się, że „najdoskonalszym” sposobem praktykowania sakramentów, jest ich sprawowanie i przyjmowanie we własnym Kościele. Co więcej, ponieważ są one znakami jedności, trudno o uczestnictwo w nich tam, gdzie tej jedności brakuje. Z drugiej strony, jeśli mówi się o chrześcijaństwie, jakiś stopień wspólnoty jednak istnieje, zwłaszcza jeśli chodzi o Kościoły prawosławne. Sakramenty, będące znakami łaski i zbawienia, są w nich uznawane i rozumiane tak, jak w Kościele katolickim. Nie byłoby zatem słuszne, aby ten aspekt został całkowicie pominięty.

Aby jednak nie doszło do sytuacji, w której katolicy prosiliby o sakramenty wszędzie tam, gdzie są sprawowane ważnie, oraz by nie udzielali

¹¹ *Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ordo initiationis christianae adultorum*, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1972; tekst polski w: *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1988, nr 10; Krzywda 2011, 62.

ich każdemu, kto o nie poprosi, prawodawca wyróżnia dwa przypadki, które obwarowuje koniecznymi do spełnienia warunkami. Uzasadnienia takiego postępowania szukać należy w nauczaniu Soboru Watykańskiego II: „współdział w świętych czynnościach nie może być rozważany jako środek, którego można używać bez zastrzeżeń dla przywrócenia jedności chrześcijan. Ten współdział zależy przede wszystkim od dwóch zasad: od wyrażenia jedności Kościoła i od uczestnictwa w środkach łaski (UR 8).

Przypadek pierwszy stanowi sytuacja, w której katolik miałby przyjąć sakrament Eucharystii, pokuty lub namaszczenia chorych od szafarza niekatolickiego. Aby mógł to zrobić, muszą zostać spełnione warunki narzucone przez prawodawcę. Przede wszystkim musi zaistnieć konieczność takiego działania lub zalecać to prawdziwy pożytek duchowy. Nie może przy tym pojawić się niebezpieczeństwo błędu czy indyferentyzmu. Co więcej, niezależnie od powyższych warunków, tylko wówczas możliwe jest przyjęcie wyżej wskazanych sakramentów, jeśli istnieje fizyczna bądź moralna trudność dotarcia do szafarza katolickiego. Najważniejszy wymóg stanowi, aby sakrament w Kościele, w którym chce go przyjąć katolik, był sprawowany ważnie. Jednak tylko równoczesne spełnienie wszystkich przesłanek zezwala katolikowi na przyjęcie sakramentu od szafarza niekatolickiego (kan. 844 § 2). Warto dodać, że ocena tych warunków, to jest stwierdzenie ich faktycznej weryfikacji w określonej sytuacji, pozostawiona jest samej osobie, która dany sakrament chce przyjąć. Powinna ona w swoim sumieniu osądzić, czy np. może w danym przypadku wypowiedzieć się u kapłana prawosławnego, aby móc działać godziwie [Pastuszko 2001, 209]. Pamiętać należy, iż prawo to oznacza możliwość zwrócenia się z prośbą o sakramenty, a nie uprawnienie domagania się czy żądania ich udzielenia [Nowicka 2010a, 384]. Każdy z Kościołów i Wspólnot kościelnych ma własne prawo, własną praktykę i zwyczaje, dlatego pierwszorzędna jest konieczność ich uszanowania i respektowania¹². Niestety, może to prowadzić nawet do konieczności odstąpienia od uczestnictwa sakramentalnego w danym Kościele.

W sytuacji drugiej, w której szafarz katolicki miałby udzielić wymienionych sakramentów niekatolikowi, prawodawca rozróżnia dwie okoliczności. Pierwsza z nich dotyczy wiernych Kościołów wschodnich nie mających pełnej jedności z Kościołem katolickim oraz tych, które w odniesieniu do

¹² Papieska Rada ds. Jedności Chrześcijan w nr 124 dyrektorium ekumenicznego wymienia przykładowo takie normy, jak: częstotliwość przyjmowania Komunii Św., spowiedź przed Komunią czy post eucharystyczny.

sakramentów, wedle oceny Stolicy Apostolskiej, znajdują się w tej samej sytuacji, co Kościoły wschodnie. Tym wiernym wolno udzielić sakramentów pokuty, namaszczenia chorych oraz Eucharystii w sposób godziwy, muszą oni jednak sami poprosić o sakrament i być odpowiednio dysponowani (kan. 844 § 3). W kwestii zaś pozostałych chrześcijan, aby można było udzielić im wymienionych sakramentów, muszą oni znajdować się w niebezpieczeństwie śmierci lub przynaglać ich musi inna poważna konieczność, którą za taką uzna biskup lub konferencja biskupów. Istotna jest także niemożność udania się do szafarza swojej wspólnoty. Niezbędna jest także samodzielna prośba o udzielenie sakramentu, wiara katolicka odnośnie do niego, a także odpowiednia dyspozycja (kan. 844 §§ 4-5).

Wyżej wskazane możliwości stanowią wyjątek od zasady ogólnej, zgodnie z którą katolicy szafarze udzielają godziwie sakramentów tylko wiernym katolikom, którzy też godziwie przyjmują je tylko od katolickich szafarzy (kan. 844 § 1). Oznacza to jednak, że spełnienie powyższych warunków wymagane jest jedynie do godziwości, a co za tym idzie, ich przyjęcie jest zawsze ważne, o ile oczywiście w Kościele, w którym byłyby przyjmowane, są one ważnie sprawowane.

2.3. Sakrament małżeństwa

W kontekście ekumenizmu, w KPK/83 interesująco prezentuje się kwestia sakramentu małżeństwa. W tym zakresie należy przede wszystkim zwrócić uwagę na regulację prawną dotyczącą małżeństw mieszanych (kan. 1124-1129).

Z historycznego punktu widzenia, Kościół już od pierwszych stuleci przeciwny był zawieraniu tzw. małżeństw mieszanych, czyli związków katolików z osobami nienależącymi do tej wspólnoty. Najważniejszy argument przyjętej postawy stanowiła troska o zachowanie wiary katolickiej przez swoich wyznawców. Surowość ta została jednakże złagodzona po Soborze Watykańskim II, po wydaniu przez Kongregację Doktryny Wiary dnia 18 marca 1966 r. instrukcji *Matrimonii sacramentum*¹³ oraz po ogłoszeniu przez papieża Pawła VI w dniu 31 marca 1970 r. motu proprio *Matrimonia mixta*¹⁴, m.in. poprzez modyfikację instytucji rękojmi przewidzia-

¹³ Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei, *Instructio Matrimonii sacramentum* (18.03.1966), AAS 58 (1966), s. 235-239.

¹⁴ Paulus PP. VI, *Motu proprio Matrimonia mixta* (31.03.1970), AAS 62 (1970), s. 257-263.

nych w KPK/17. Jak zauważa W. Góralski, utrzymane w duchu ekumenicznym zalecenia wymienionych wyżej dokumentów znalazły się w KPK/83 [Góralski 2011, 119].

Przez małżeństwa mieszane rozumieć należy małżeństwa międzywyznaniowe, w których małżonkowie pozostają wyznawcami swoich wspólnot wyznaniowych ze wszystkimi odrębnościami. Taka różnorodność, jak stwierdza W. Góralski, może nieść ze sobą szanse na zbliżenie obu reprezentowanych przez małżonków wspólnot, sprzyjać dialogowi czy służyć wymianie doświadczeń [Góralski 2011, 300]. Nie można jednak nie dostrzec trudności tych małżeństw, szczególnie dlatego, iż rozbieżności dotyczące wiary, samej koncepcji małżeństwa, a także odmiennych mentalności religijnych mogą stanowić źródło napięć, zwłaszcza w odniesieniu do wychowania dzieci¹⁵.

W związku z przedstawionymi argumentami, prawodawca nie mógł nie uregulować kwestii tego rodzaju małżeństw. W dyrektorium ekumenicznym podkreślił, iż podstawowa troska Kościoła dotycząca każdego małżeństwa ma na względzie zachowanie trwałości oraz stałości nierozzerwalnego węzła małżeńskiego, powstającego z niego życia rodzinnego, czego gwarancję łatwiej daje związek, w którym małżonkowie należą do tej samej wspólnoty wiary. Dlatego też takie małżeństwo usilnie zaleca się wszystkim Kościołom (nr 24-25) [Góralski 2011, 301].

Należy zauważyć, iż prawodawca bardzo szczegółowo określił obie strony używając w kan. 1124 zwrotu: „między dwiema osobami ochrzczoneymi”, przez co należy rozumieć, iż jedną z nich jest „osoba ochrzczone w Kościele katolickim lub do niego przyjęta”, drugą natomiast osoba, która „należy do Kościoła lub wspólnoty kościelnej niemającej pełnej łączności z Kościołem katolickim”. Dodatkowo, prawodawca zawarł w cytowanym kanonie zakaz zawierania tego rodzaju małżeństw. Ten jednak nie zawiera wprawdzie sankcji nieważności małżeństwa, ale czyni samo zawarcie niegodziwym. Zgodę na zawarcie małżeństwa mieszanego wydaje kompetentna władza, czyli ordynariusz miejsca. Zezwolenie to uwarunkowane jest istnieniem słusznej przyczyny oraz faktem, iż odmowa jego udzielenia mogłaby narażać stronę katolicką na jeszcze większe niebezpieczeństwo duchowe, jak

¹⁵ *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana 1997, tekst polski w: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. 2, Pallottinum, Poznań 2012, nr 1633-1634.

życie w związku cywilnym czy w konkubinacie¹⁶. Oprócz warunku generalnego dotyczącego istnienia słusznej przyczyny, otrzymanie zezwolenia uwarunkowane jest spełnieniem trzech warunków szczegółowych – złożeniem rękojmi przez stronę katolicką, powiadomieniem strony niekatolickiej o składanych przyrzeczeniach strony katolickiej, pouczeniem małżonków o celach i istotnych przymiotach małżeństwa, których żadne z nich nie może wykluczyć (kan. 1125).

Kan. 1125 dotyczy instytucji zwanej rękojmią, która składa się z dwóch elementów. Pierwszym z nich jest oświadczenie strony katolickiej, że jest gotowa odsunąć od siebie niebezpieczeństwo utraty wiary; drugim natomiast, przyrzeczenie, że uczyni wszystko co w jej mocy, aby wszystkie dzieci zostały ochrzczone i wychowane w Kościele katolickim. Należy zauważyć, że o ile oświadczenie ma charakter bezwzględny, o tyle przyrzeczenie już nie. To właśnie w omawianej rękojmi obecny jest aspekt ekumeniczny. W KPK/17 składała je najpierw strona niekatolicka, czym zobowiązywała się do odsunięcia od strony katolickiej niebezpieczeństwa utraty wiary. Następnie obie strony przyrzekały, iż ochrzczą i wychowają swoje dzieci po katolicku. W obowiązującym stanie prawnym rękojmię składa wyłącznie strona katolicka, co wynika właśnie z przesłanek natury ekumenicznej. Drugą stronę należy natomiast powiadomić o składanych przyrzeczeniach strony katolickiej, by była świadoma jej deklaracji. Dodatkowo należy także pouczyć obie strony o celach oraz istotnych przymiotach małżeństwa, których żadna ze stron nie może wykluczyć (kan. 1125 § 3).

Taka regulacja dotycząca małżeństw mieszanych stanowi ważny przejaw ekumenizmu. W stosunku bowiem do wcześniejszego prawodawstwa, zniesiona została przeszkoda *mixtae religionis* (należąca do tzw. przeszkód wzbraniających, istniejąca, według ówczesnego sformułowania, pomiędzy katolikiem a osobą przynależącą do sekty schizmatycznej lub hereetyckiej¹⁷), od której Kościół dyspensował jedynie dla słusznej i ważnej przyczyny przynaglającej do zawarcia małżeństwa i po złożeniu rękojmi przez obie strony, nakładając jednocześnie na małżonka katolickiego zobowiązanie troski o nawrócenie strony niekatolickiej (por. kan. 1061-1062 KPK/17).

¹⁶ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* (5.09.1986), „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1987, s. 109; Dzierżon 2008, 32-314; Góralski 2011, 303.

¹⁷ „Severissime Ecclesia ubique prohibet ne matrimonium ineatur inter duas personas baptizatas, quarum altera sit catholica, altera vero sectae haereticae seu schismatica adscripta; quod si adsit perversionis periculum coniugis catholici et prolis, coniugium ipsa etiam lege divina vetatur” (kan. 1060 KPK/17).

W aktualnym stanie prawnym regulacja dotycząca małżeństw mieszanych została przeniesiona do oddzielnego rozdziału i nie stanowi już przeszkody do zawarcia małżeństwa.

Kwestia formy zawarcia małżeństwa mieszanego stanowi kolejny przykład aspektu ekumenicznego. W kan. 1127 KPK/83 prawodawca określił zasady dotyczące obowiązku jej zachowania, co z jednej strony ma zapewnić wolność religijną, z drugiej zaś uznać ważność sakramentu małżeństwa w Kościołach wschodnich niekatolickich (UR 15). Zgodnie bowiem z dyspozycją prawną, forma zawarcia małżeństwa określona w kan. 1108, w przypadku zawierania małżeństwa z wiernym Kościoła prawosławnego, musi być zachowana jedynie do godziwości. Oznacza to, że także zawarcie małżeństwa w Kościele prawosławnym uważane jest za ważne, jeśli tylko zostało zawarte wobec kapłana, z zachowaniem rytu świętego oraz innych wymogów prawa.

3. POZOSTAŁE FORMY *COMMUNICATIO*

Niewątpliwie *communicatio* obecne jest na płaszczyźnie sakramentalnej. Nie jest ona jednak jedyną, na której się je realizuje. Można je odnaleźć w przypadku korzystania z miejsc świętych, czy w kontekście pogrzebu chrześcijan niekatolików.

O ile w KKKW występuje forma *communicatio* określana jako *communicatio in locis sacris*, oznaczająca współpracę w zakresie używania miejsc świętych, o tyle analogicznej normy brakuje w KPK/83. W kwestii wierznych wschodnich, prawodawca przewiduje możliwość, aby biskup eparchialny zezwolił akatolikom nie posiadającym miejsca, w którym mogliby godnie sprawować kult Boży, na korzystanie z budynków katolickich, cmentarzy lub Kościołów, z zachowaniem wszakże prawa partykularnego własnego Kościoła *sui iuris* (kan. 670 § 2 KKKW) [Nowicka 2010a, 386]. W KPK/83 zezwala się natomiast kapłanowi, jednak pod pewnymi warunkami, do których należą zgoda miejscowego ordynariusza katolickiego, słuszna przyczyna oraz wykluczenie zgorszenia, sprawowania Eucharystii w świątyni jakiegoś Kościoła lub Wspólnoty kościelnej nie mającej pełnej jedności z Kościołem katolickim. Nie przewidziano jednak sytuacji odwrotnej, co uczynił prawodawca w KKKW (kan. 933 KPK/83; kan. 670 § 2 KKKW).

Innym miejscem świętym, w którym urzeczywistnia się *communicatio in locis sacris*, jest kaplica. Prawodawca w kan. 1223 KPK/83 wymienił

enumeratywnie osoby, które mogą z niej korzystać. Zgodnie z przepisem kodeksowym, kaplica jest miejscem przeznaczonym do sprawowania kultu Bożego dla pożytku jakiejś wspólnoty czy grupy wiernych zbierających się w niej. Natomiast po otrzymaniu zgody kompetentnego przełożonego mogą przychodzić do niej także inni wierni.

Tzw. *communicatio in conventibus sacris* przejawia się w przepisach dotyczących synodu diecezjalnego. Wprawdzie na mocy kan. 463 § 3 zezwala się członkom Kościołów czy Wspólnot kościelnych, które nie są w pełnej wspólnocie z Kościołem katolickim na uczestnictwo w synodzie diecezjalnym jedynie w roli obserwatorów, to ostatecznie dostrzegalna jest w przepisie tym forma *communicatio*.

Kolejny przejaw *communicatio* na forum niesakramentalnym stanowi pogrzeb chrześcijan niekatolików. Prawodawca, mając na uwadze nauczanie Soboru Watykańskiego II, zezwala, według roztropnego uznania ordynariusza miejsca, na pogrzeb kościelny ochrzczonych, którzy przynależą do jakiegoś Kościoła lub wspólnoty kościelnej niekatolickiej, jeśli nie ma ich własnego szafarza i o ile nie ustali się, że ich wola była przeciwna (kan. 1183 § 3). Jest to istotna zmiana w stosunku do KPK/17, gdzie zmarli niekatolicy pozbawieni byli możliwości katolickiego pogrzebu. Proces był stopniowy, obfitujący w kilka źródeł prawa i dotyczący poszczególnych przypadków¹⁸. Aktualnie wystarczy, że oba wymienione wcześniej warunki zostaną spełnione.

Należy również dodać, iż możliwość udzielenia pogrzebu członkom chrześcijańskich Kościołów i Wspólnot kościelnych nie ma zastosowania w przypadku tych, którzy wcześniej rozmyślnie wystąpili z Kościoła katolickiego i uznawani są za heretyków, apostatów czy schizmatyków. W takim przypadku ordynariusz nie powinien zezwolić na pogrzeb kościelny [Majer 2011, 399].

ZAKOŃCZENIE

Powyższa analiza aspektów ekumenicznych w KPK/83 pozwala stwierdzić, iż są one w nim obecne. Realizują się na płaszczyznach takich jak wspieranie jedności wszystkich chrześcijan, *communicatio* na forum sa-

¹⁸ Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei, Decretum de Missa publice in Ecclesia Catholica pro aliis christianis defunctis *Accidit in diversis* (11.06.1976), AAS 68 (1976), s. 621-622. Szerzej na ten temat: Majer 2011, 398.

kramentalnym czy *communicatio* na innych płaszczyznach. Jednak w kontekście KKKW nasuwa się pytanie, czy rzeczywiście Kodeks łaciński posiada charakter ekumeniczny, w takim sensie, jak zostało to zalecone na Soborze Watykańskim II?

Oczywiste jest, iż w zawartych w KPK/83 aspektach prawodawca stawia zróżnicowane warunki wiernym różnych Kościołów i Wspólnot kościelnych, co jest wynikiem różnego stopnia wspólnoty, jakie te posiadają z Kościołem katolickim. Jednak, jak wykazano powyżej, w KPK/83 znajdują się normy, w których, w kontekście ekumenizmu, zezwala się na pewne czynności wiernym Kościoła łacińskiego, przy czym brak jest analogicznych regulacji dotyczących wiernych pozostałych Kościołów czy Wspólnot kościelnych.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- Catechismus Catholicae Ecclesiae, Libreria Editrice Vaticana 1997; tekst polski w: Katechizm Kościoła Katolickiego, wyd. 2, Pallottinum, Poznań 2012.
- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski w: Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II, tł. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2002.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593.
- Ioannes Paulus PP. II, Constitutio Apostolica Sacrae disciplinae leges, AAS 75 (1983), s. 7-14; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984, s. 7-17.
- Ioannes Paulus PP. II, Litterae Encyclicae Ut unum sint de Oecumenico Officio (25.05.1995), AAS 87 (1995), s. 921-982; tekst polski w: Encyklika Ojca Świętego Jana Pawła II Ut unum sint, Pallottinum, Poznań 1995.
- Konferencja Episkopatu Polski, Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (5.09.1986), „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1987, s. 81-115.
- Paulus PP. VI, Motu proprio Matrimonia mixta (31.03.1970), AAS 62 (1970), s. 257-263.
- Pontificium Consilium ad Unitatem Christianorum Fovendam, Directorium oecumenicum noviter compositum (25.03.1993), AAS 85 (1993), s. 1039-1119; tekst

- polski w: http://analizy.biz/apologetyka/index.php-option=com_content&task=view&id=482&Itemid=96.htm [dostęp: 15.03.2016].
- Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum *Ordo baptismi parvulorum*, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1969; tekst polski w: *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1995.
- Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum *Ordo initiationis christianae adultorum*, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1972; tekst polski w: *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1988.
- Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei, Decretum de Missa publice in Ecclesia Catholica pro aliis christianis defunctis Accidit in diversis (11. 06.1976), AAS 68 (1976), s. 621-622.
- Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei, Instructio Matrimonii sacramentum (18.03.1966), AAS 58 (1966), s. 235-239.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 5-71; tekst polski w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, Pallottinum, Poznań 2002, s. 104-166.
- Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Decretum de Oecumenismo Unitatis reintegratio (21.11.1964), AAS 57 (1965), s. 90-122; tekst polski w: Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje, Pallottinum, Poznań 2002, s. 193-208.

Literatura

- Braun, Jerzy. 1968. *Ekumenizm w uchwałach soboru i w okresie posoborowym*. Londyn: Odnova.
- Dyduch, Jan. 2005. „Obowiązki i prawa wiernych chrześcijan świeckich.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. II/1: *Księga II. Lud Boży. Część I. Wierni chrześcijanie. Część II. Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. Józef Krukowski, 42-54. Poznań: Pallottinum.
- Dzierżon, Ginter. 2008. *Ewolucja doktryny oraz dyscypliny dotyczących przeszkody różności religii w kanonicznym porządku prawnym*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Góralski, Wojciech. 2011. *Małżeństwo kanoniczne*. Warszawa: LexisNexis.
- Hanc, Wojciech. 2003. *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji*. Włocławek: Włocławskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Krajczyński, Jan. 2002. *Wychowanie dzieci i młodzieży w świetle posoborowych dokumentów Stolicy Apostolskiej i Konferencji Episkopatu Polski*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Krukowski, Józef. 2005. „Obowiązki i uprawnienia wszystkich wiernych chrześcijan”. W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. II/1: *Księga II. Lud Boży. Część I. Wierni chrześcijanie. Część II. Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. Józef Krukowski, 22-42. Poznań: Pallottinum.

- Krukowski, Józef. 2011. „Miejsca święte.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. III/2: *Księga IV. Uświęcające zadanie Kościoła. Część I. Sakramenty. Część II. Pozostałe akty kultu Bożego. Część III. Miejsca i czasy święte*, red. Józef Krukowski, 428-463. Poznań: Pallottinum.
- Krzywda, Józef. 2011. „Chrzest.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. III/2: *Księga IV. Uświęcające zadanie Kościoła. Część I. Sakramenty. Część II. Pozostałe akty kultu Bożego. Część III. Miejsca i czasy święte*, red. Józef Krukowski, 15-66. Poznań: Pallottinum.
- Laboa, Juan M. 2014. *Historia chrześcijaństwa*. Kielce: Jedność.
- Majer, Piotr. 2011. „Pogrzeb kościelny.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. III/2: *Księga IV. Uświęcające zadanie Kościoła. Część I. Sakramenty. Część II. Pozostałe akty kultu Bożego. Część III. Miejsca i czasy święte*, red. Józef Krukowski, 386-403. Poznań: Pallottinum.
- Nowicka, Urszula. 2010a. „Aspekty ekumeniczne w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich.” W *Ars boni et aequi. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. Józef Wroczeński, i Helena Pietrzak, 369-388. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Nowicka, Urszula. 2010b. „Przynależność wiernych do Kościoła wg KKKW i KPK.” *Prawo Kanoniczne* 53, nr 1-2:284-285.
- Pastuszek, Marian. 1983. *Prawo o sakramentach świętych*. T. I: *Normy ogólne i sakrament chrztu*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Pastuszek, Marian. 2001. „Udzielanie sakramentów braciom oddzielonym.” *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 34:194-215.

Aspekty ekumeniczne w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku

Streszczenie

Kodeks Prawa Kanonicznego, jako posoborowy zbiór prawa, powinien zawierać zalecenia Soboru Watykańskiego II i przyjąć jego nauczanie. Jednym z aspektów, który miał się w nim znaleźć, był aspekt ekumeniczny, tj. ustanowienie takich przepisów, które będą miały na uwadze działalność oraz przedsięwzięcia zmierzające do jedności chrześcijan.

Wśród dokumentów szczególnie zalecających ruch ekumeniczny wyróżnić należy dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, konstytucję dogmatyczną o Kościele *Lumen gentium*, encyklikę *Ut unum sint* oraz dyrektorium ekumeniczne.

Wśród aspektów ekumenicznych należy wymienić takie jak: wspieranie jedności wszystkich chrześcijan, sakramenty – chrztu, Eucharystii, pokuty, namaszczenia chorych, małżeństwa oraz inne formy *communicatio*.

Analiza wymienionych zagadnień pozwoliła przybliżyć zawarte w Kodeksie aspekty – treść norm oraz wynikające z nich dyspozycje. Wnioski pozwolą określić, w jakim stopniu Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. posiada charakter ekumeniczny.

Słowa kluczowe: ekumenizm, jedność chrześcijan, sakramenty, prawo kanoniczne, Sobór Watykański II

The Ecumenical Aspects in the 1983 Code of Canon Law

S u m m a r y

The Code of Canon Law as a post-conciliar set of rights, should contain the Second Vatican Council's recommendations and accept the Council's teaching. One of the aspects which should be included in the Code of Canon Law was the ecumenical aspect – promotion of the unity of all Christians.

Among the documents there are a few which talk about ecumenism – the Decree on Ecumenism *Unitatis redintegratio*, the Dogmatic Constitution on the Church *Lumen gentium*, the Encyclical Letter *Ut unum sint* and the Ecumenical Directory.

Among the ecumenical aspects there are: promotion of the unity of all Christians; sacraments – baptism, Eucharist, penance, anointing of the sick, marriage and other forms of *communicatio*.

Their analysis helped show the ecumenical aspects in the Code of Canon Law. The conclusions will define, how ecumenical the 1983 Code of Canon Law is.

Key words: ecumenism, unity of all Christians, sacraments, canon law, Second Vatican Council

Information about Author: MARTA OLKOWICZ, J.C.L. – Ph.D. students, Department of Law of the Eastern Catholic Churches and others Churches and Ecclesial Communities, Faculty of Canon Law at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw; ul. Blacharska 1/94, 02-660 Warsaw, Poland; e-mail: marta_olkowicz@onet.eu